



SZALISZNYÓ LILLA

## Született politikusfeleségek

*Lady Palmerston és Lieven hercegnő*

Szabad-e a nőnek politizálni? A 19. században nem mindennapinak számító kérdést egy polgárasszony intézte a *Családi Kör* című folyóirat szerkesztőjéhez 1861-ben. A szerkesztői válasz a következő volt: „A politizálás alatt a politikai eseményekkel foglalkozást értvén, ez véleményem szerint (bocsánat e professzori hangért!) vagy passzív, vagy aktív. Az első alatt értem, hogy a napi politika eseményeit figyelemmel kísérjük, okaikat, összefüggéseiket tanulmányozzuk [...]. Az aktív politizálás (csúnya, magyartalan kifejezés, de érthető!) még befolyást is tételez föl a politikai események menetére, mégpedig vagy azoknak közvetlen kormányzása és irányzása, vagy pedig közvetve is, a közvéleményre való hatás által. Ezek után szükségtelen mondanom, miszerint a „passzív politizálás” a nőnek nemcsak szabad, hanem kétségen kívül legnemesb foglalkozásai közé tartozik. De éppen ezen őszinteségnél fogva meg fogja engedni Nagysád, hogy határozottan tiltakozzam az aktív politikusok ellen: mert a politika ezen neme mindazt igényli, amivel a nő rendesen nem bír, és mindazt zárja ki, ami közönségesen a nő természetétől el nem választható. [...] Azért nem szeretem a női diplomatákat, nem a politikai írónőket, ha csak oly ritka organizációval nem látta el őket a gondviselés, hogy nőiségük csak külsőleg valódi, lényegük pedig a férfiéval azonos.”<sup>1</sup>

A jelen tanulmány két olyan hölgyet, ellenpéldát állít eléink, akik az idézet szerinti értelmezésben aktívan politizáltak, jelenlétük nyomot hagyott a politikában, és a női mivoltukból származó korlátokat szinte a végletekig tudták tágítani.

Amikor az 1810-es évektől a londoni előkelőség krémje az *Almack's* nevű klubban töltötte estéit, a későbbi angol külügyminiszter (1830–1834, 1835–1841, 1846–1851), majd 1855-től Anglia miniszterelnökévé lett Henry John Temple (1784–1865), Palmerston harmadik vikomtja oldalán két hölgy tűnt fel. A harmincas éveiben járó Palmerstonra nem hiába ragasztották a *Lord Cupido* becenevet, hiszen mindkét hölgy a szeretője volt, mindig velük táncolta a francia négyest és a keringőt.<sup>2</sup> Az egyikük Lady Cowper (Emily Lamb, 1787–1869), 1839-től Lady Palmerston; a másik pedig Dorothea Lieven (1785–1857), az 1812-ben kinevezett londoni orosz nagykövet felesége volt. Dorothea, akít hosszú nyaka miatt a hattyú és a kevésbé kedveskedő zsiráf beceneven is emlegettek, mindig kimérten és határozottan beszélt, a legdivatosabb hölgynek tartott Emily viszont nehezen érthető és

<sup>1</sup> [Falk Miksa]: *Szabad-e a nőknek politizálni?* In: A nő és hivatása – Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből: 1777–1865. Szerkesztette, az Előszót és a fejezetek bevezetőit írta: Fábri Anna. Budapest, 1999. 304–306.

<sup>2</sup> Noha több Palmerston-biográfia beszámol Palmerston és Lieven hercegnő szerelmi viszonyáról, azt is hangsúlyozzák, hogy a források tényleges bizonyítékkal nem szolgálnak. Lásd például: Ridley, Jasper: *Lord Palmerston*. London, 1970. 42–43.

vontatott beszédmódjáról volt ismert.<sup>3</sup> Mindketten patrónái voltak az 1765-ben megnyitott, London legelőkelőbb szórakozóhelyének számító klubnak, ahova a tagság elnyerése a hét védnökasszonytól függött,<sup>4</sup> és Lieven hercegnő volt az első külföldi, aki elnyerte ezt a „tiszt-séget”. De főszerep nemcsak itt jutott nekik, hanem a különböző fogadásokon, díszvacsorákon is szívesen társalogtak politikáról, és tehetségüket el is ismerték. Az orosz diplomatafeleségről még az a szóbeszéd is járta, hogy jóval tehetségesebb volt férjénél, sokszor inkább őt keresték fel egy-egy problémásabb ügy kapcsán az orosz udvarból.

A politikáért rajongó Lieven hercegnő nem érte be a személyes találkozókkal, további információkat remélve londoni tartózkodása alatt, 1828-tól levelezett a későbbi Lady Palmerstonnal. Levelezésük szubjektív hangú, apologetikus jellege miatt kritikusan kezelendő, de az érdekes és szórakoztató történelmi források sorába illik. Van úgy, hogy hosszú időn keresztül csak Lieven hercegnő leveleit olvashatjuk, mintegy egyoldalú véleménynyilvánítást, önálló beszámolót. Ő kétheti vagy havi rendszerességgel írt, Lady Palmerston pedig néhanapján válaszolt. Igaz, személyesen gyakran találkoztak, sőt a Lieven család a karácsonyokat rendszeresen Cowperék vidéki kastélyában, Pashangerben töltötte.<sup>5</sup> Az orosz hercegnő szívesen fordította szabadidejét levélíráásra (több politikussal való levelezése maradt fenn ebből az időből<sup>6</sup>), míg a későbbi Lady Palmerston számára – úgy tűnik – inkább teher volt ez a levelezés. Ezt jelzi a sokszor hónapokig tartó hallgatása és az, hogy nemigen volt hajlandó politikai „beszámolókat” írni. (Esetében viszont érdemes megjegyeznünk, hogy a politikai ügyek megtárgyalását illetően csak Lieven hercegnővel volt tartózkodó. Az először Portugáliában, majd Ausztriában nagyköveti tisztelet betöltő bátyjával, Frederick Lamb-mel hosszú időn keresztül folytatott politikai levelezést.<sup>7</sup>)

A két hölgy levelezése és a hasonló jellegű történelmi források az utókor számára változatosságot mutatnak, általuk egy-egy eseményről többféle kortársi megítélést kapunk. Ebből kiindulva a jelen tanulmány is egy új, sajátos szempontból kívánja bemutatni a brit bel- és külpolitikai eseményeket 1828-tól a század derekáig: úgy, ahogy azokat két felsőosztálybeli hölgy megélte és megítélte. Elsősorban azt kísérjük figyelemmel, hogy a politikusfeleségek mennyit tudtak kideríteni férjeik szűk körű tanácskozásaiból, mennyire tudták manipulálni környezetüket, és miként tolmácsolták egymásnak vagy miért tartották vissza a megszerzett információkat. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a levelekből nem mindig tudjuk megállapítani, hogy mi módon tettek szert az informális hatalomra, kitől és ho-

<sup>3</sup> Lissauer Cromwell, Judith: *Dorothea Lieven. A Russian Princess in London and Paris, 1785–1857*. Jefferson–North Carolina–London, 2007. 43.

<sup>4</sup> Lieven hercegnő és Lady Cowper mellett Lady Castlereagh, Lady Jersey, Lady Sefton, Mrs. Drummond Burrell és a londoni osztrák nagykövet, Esterházy Pál felesége töltötte be a védnökasszonyi szerepet. Hyde, Montgomery: *Princess Lieven*. London, 1938. 74. Befolyásuk olyannyira fontos volt, hogy csak az lehetett ennek a társaságnak a tagja, akít ők arra érdemesnek találtak. Disraelinek például jó pár évet várni kellett, amíg a díszes társaság befogadta. [http://members.aol.com/LONDON20/mysite\\_011.htm](http://members.aol.com/LONDON20/mysite_011.htm) belépés: 2007. augusztus 2.

<sup>5</sup> Lissauer Cromwell: *Dorothea Lieven*, 43.

<sup>6</sup> A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat. Angol politikusok közül levelezett Aberdeennel, Wellingtonnal, és három kötetet tesz ki az 1824–1841 közötti eszmecsereje lord Greyjel; angol politikusfeleségek közül pedig Lady Palmerstonon kívül Lady Hollanddal. Közismert még az 1820–1826 közötti levélváltása Metternich herceggel. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára is őriz kéziratokat a hercegnőtől. Többségük rokonaihoz, a Beckendorf család tagjaihoz szólnak. A gyűjtemény legterjedelmesebb része a gróf Beckendorf Sándorhoz írott 167 levél. De akad közöttük gróf Apponyi Rudolffhoz címzett, sőt a későbbi Vilmos császár által a hercegnőnek írott is.

<sup>7</sup> Countess of Airlie Mabel: *Lady Palmerston and her Times*. London, 1922.

gyan jutottak a hírek birtokába. Mivel a levelezés aktív politizálója Lieven hercegnő volt, a tanulmány az ő politikai szerepvállalásából, a megoldandó ügyekről alkotott véleményéből kiindulva tematikus felosztás szerint tárgyalja a leveleket. Először azokról szólnak, amelyekből többé-kevésbé kiderül, hogy befolyást tudott gyakorolni a politikára, bizonyos döntésekről biztos hírekkel rendelkezett. Utána azokat az angol bel- és külpolitikai eseményeket mutatjuk be, amelyekkel kapcsolatban a hercegnő többnyire hallgatóságai, kérdőzködősei által szerzett információkat felhasználva, sokszor a maga kreálta megoldási lehetőségekkel állt elő. A levelezés tartalma nem merül ki politikai kérdések fejtegetésében, belelátunk az angol elit életvitelébe, mindennapjaiba is. Ám egy rövid dolgozatban nem vállalkozhatunk a forrás teljes feltárására, ezúttal csakis a politizáló levelek<sup>8</sup> kiemelésére törekedtünk, adalékokat szolgáltatva Anglia 19. századi történelmének magyar nyelven hozzáférhető forrásaihoz. Nem célunk, és a Lieven–Palmerston levelezés nem is elegendő ahhoz, hogy az angol politikai elitben otthonosan mozgó arisztokrata nők életének társadalomtörténeti vizsgálatát elvégezzük. Attól viszont mégsem zárkozhatunk el teljesen, hogy „politizáló” szerepükre a nőtörténet szempontjából kitérjünk.

Arra, hogy az arisztokrata családok hölgyeit foglalkoztatta a politika, a regényirodalomból is idézhetünk példákat: ott van az intrikus, erkölcstelen viselkedésű Anna Pavlovna Scherer a *Háború és béke*-ből, aki „közelebb húzódott a herceghez; nyájasan rámosolygott, mintegy jelezve, hogy a politikai és a nagyvilági társalgás véget ért”,<sup>9</sup> vagy Jókai Thémire grófnője a *Névtelen várban*. Ők mint a szalonok háziasszonyai jól mutatják, hogy nem egy felsőosztálybeli hölgy volt, aki szívesen politizált, igaz, más-más érdekből. A hölgyek nehezen tudtak volna teljes nemtörődömséget mutatni a politika iránt, mivel férjeik a társasági élet színterein is többnyire arról társalogtak. Így evidens volt, hogy a szereplehetőségek közül az arisztokrata nők a befolyásoló-politizáló szerepet öltötték magukra.<sup>10</sup> De mindez legtöbbször a szalonélet szintjére korlátozódott. Hogy ezen felül ki mennyire mutatott érdeklődést a közügyek iránt, egyénenként változott. (Például a szintén az *Almack's* klub hölgykoszorújához tartozó politikusfeleséget, Harriet Granville-t csak csekély mértékben érdekelte a politika.<sup>11</sup> Figyelme inkább kötelességtudatból táplálkozott, mintsem passzióból.) Arra viszont aligha tudunk túl sok példát hozni, hogy két nő több évtizeden keresztül levélváltás formájában véleményt alkot, disputál a politikáról. Lady Palmerston és Lieven hercegnő közel harminc éven keresztül ezt tette. Ők férjeik révén részletesen ismerték az Európában zajló konfliktusokat, jelen voltak félhivatalos vacsorákon. (Lieven hercegnő meg is jegyzi, hogy ilyen esetekben nem foglalkoztak vele, senki sem szólt hozzá.) De nemcsak az figyelemreméltó, hogy nőkről van szó, hanem főként az, hogy a levelezés formájában fennmaradó eszmecsere egy angol és egy orosz hölgy folytatta egymással, annak ellenére, hogy a két ország viszonya a 19. század első felében távolról sem volt felhőtlen.

A bécsi rendezést követően egészen a krími háborút lezáró párizsi békéig (1856) a nagyhatalmi politika két igazi riválisának Anglia és az Orosz Birodalom számított. A feszült helyzet még a diplomáták kinevezésekor is érezhető volt. A diplomáciatörténet híres esetei

<sup>8</sup> Ahhoz, hogy a két hölgy szemszögéből mutassuk be a politikai ügyeket, csak azokat az eseményeket válogattuk ki, amelyeknek hosszabb fejtegetést, véleménynyilvánítást szentelnek a levelekben.

<sup>9</sup> Tolsztoj, Lev: *Háború és béke*. Ford. Makai Imre. Budapest, 2005. 11.

<sup>10</sup> A nők politikai szerepével foglalkozó szakirodalom figyelme elsősorban a kora újkorra, a 19. század második felére és a 20. századra koncentrál. Az első esetben a politizáló nő szerepét hivatalosan betöltő uralkodónőkkel foglalkoznak, a 19. század második feléből pedig főként polgárasszonyok kerülnek a kutatás középpontjába.

<sup>11</sup> Lissauer Cromwell: *Dorothea Lieven*, 43.

közé tartozik, amikor a brit külügyminiszter, Palmerston által kinevezett új szeptérvári nagykövetjelöltet, Stratford Canninget<sup>12</sup> I. Miklós cár *persona non gratának* tekintette. A két ország ellenségeskedése nem merült ki az ilyesfajta vitákban, hiszen már az első egyiptomi válság (1830–1831) idején mindkét fél háborúval fenyegetőzött, majd az ezt követő húsz éves huzakodás után kirobbant közöttük a krími háború (1853–1856). Nem véletlen éppen ezeknek az összecsapásoknak az említése, mert a két hölgy levelezésének kezdő- és végdátumát is hozzávetőlegesen kijelölik.<sup>13</sup>

Lieven hercegnő jómódú porosz családban született, de mivel édesanyja Marija Fjodorovna cárné udvarhölgye volt, Oroszországban nevelkedett. Mindössze tizenöt évesen Pál cár (1796–1801) egyik államminiszterének, Christopher Lievennek lett a felesége, akit először Berlinbe, majd 1812–1834 között Londonba helyeztek nagykövetnek. A hölgyvel Széchenyi István is megismerkedett, alakja a grófról szóló életregényben is feltűnik: „Halhatatlan ember úgyszincs a világon, kivéve Lieven hercegnőt, aki már a Hohenstauffok idejében szeretője volt a legátusoknak, aztán III. György régens hercegnek.../ Mikor is kezdődött ez a viszony, Tasner?/ Ezernyolcszázötven.../ Köszönöm. Aztán Metternichnek. / Ezernyolcszázötvennyolc, aacheni kongresszus.../ Majd Palmerston lordnak.../ Harminc.../ És most Guizot-nak.../ Harmincöt óta...”<sup>14</sup> Szerelmi viszonya az osztrák külügyminiszteri posztot betöltő Metternichkel az aacheni konferencia (1818) idején kezdődött, és levelezés útján folytatódott az 1822-es veronai találkozóig. Londonban hírbe hozták lord Greyjel<sup>15</sup> is. A szóbeszéd alapja feltehetően az volt – amint az a hölgy egy 1831-ben írott leveléből kiderül –, hogy Grey nem messze a hercegnő richmondi házától vásárolt magának egy birtokot, és a parlamenti ülészüneteket együtt töltötték vidéken.<sup>16</sup> Majd párizsi tartózkodása alatt a történetíró–politikus Guizot-val tartott fenn intim viszonyt. Erről a „kalandról” be is számol Lady Palmerstonnak. Az is kiderül, hogy férje is tudomást szerzett a kapcsolatról, megvonta feleségétől az életjáradékot, és „azóta úgy bánik velem, mint egy kutyával”<sup>17</sup> – panasolja a hercegnő. Lieven herceg halála után (1839) még a házasság kérdése is felme-

<sup>12</sup> Stratford Canning (1786–1880), az „angol szultánként” is ismert brit nagykövet pályafutását 1810–1812 között konstantinápolyi nagykövetként kezdte, majd 1825–1858 között több alkalommal visszahelyezték ide, többek között a krími háború idejében. Kisebb kitéréssel 1814–1818 között Svájcban, 1820–1823 között pedig az Egyesült Államokban látta el a brit nagykövetségi teendőket.

<sup>13</sup> A levelezést tartalmazó kötet 1943-ban jelent meg Londonban, összeállítója lord Sudley, Lady Palmerston leszármazottja volt. Az eredetileg francia nyelven folytatott levelezés 1828-ban veszi kezdetét, és Lieven hercegnő 1857-ben bekövetkezett halálával ér véget. A levélváltás nem folyamatos, például öt év szünet miatt nem ismerjük meg az Európán végigvonuló 1848-as forradalmi hullámról alkotott véleményüket. Sőt a levelezést lezáró krími háborús évek alatt is igen szűkszavúak a levelek. A téma iránt érdeklődők számára nemcsak hasznos forrásként szolgál a kötet, hanem izgalmas, olykor megmosolyogtató olvasmány is, ahogyan a nagyvilági, Európa-szerte ismert Lieven hercegnő folytonos faggatással próbálja megtudni az angol politika álláspontját egy-egy ügy kapcsán, és Lady Palmerston sok esetben diszkréten csak annyit válaszol, hogy semmi fontos nem történik mostanában.

<sup>14</sup> Surányi Miklós: *Egyedül vagyunk. Széchenyi István életregénye*. 2. köt. Budapest, 1982. 233–234.

<sup>15</sup> *Whig* politikus, 1830–1834 között miniszterelnök.

<sup>16</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Richmond, 1831. december 19. In: Lord Sudley (ed.): *The Lieven–Palmerston Correspondence 1828–1856*. (a továbbiakban: *Lieven–Palmerston Correspondence*) London, 1943. 30.

<sup>17</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Párizs, 1838. március 23. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 147.

rült Guizot-val, de Madame de Lieven állítólag elképzelhetetlennek tartotta, hogy nevet változtasson.<sup>18</sup>

Ezzel az Európa nagyjait igen közelről ismerő nagyvilági hölgygel a London legelőkelőbb köreibe járó gróf Széchenyi István többször is találkozott. Az akkor huszárcapitányi rangban lévő gróf többször ebédvendége volt Lievenének: „Whisteztem Cumb[erland]-del, Lieven, és Cowley feleségével!”<sup>19</sup> A hölgy riposztkésztségét bizonyítja a következő rövid párbeszéd is. „Lieven grófnál Chateaubriand<sup>20</sup>-nal ebédeltem, aki Angliában olyan hőbortosan és ügyetlenül viselkedett [...]. Esete Lieven grófnéval nagyszerű. Ó: „Quel pays détestable que l’Angleterre, et les femmes – sans gaité, sans graces etc. etc.” [Mily gyűlöletes ország ez az Anglia! És a nők: vidámság, kellem híján valók, etc. etc.] Lieven grófné: Mais M<sup>r</sup> l’Ambassadeur, je crois vous les jugez sans les connaître – parce qu’il y a des femmes de beaucoup d’esprit etc. etc. [De nagykövet uram, azt hiszem úgy ítélkezik róluk, hogy nem is ismeri őket, mert vannak igen szellemes hölgyek, stb. stb.] Ó: Ah Madame, je n’aime pas les femmes d’esprit. [Ah, madame, én nem kedvelem a szellemes hölgyeket.] Lieven grófné: Alors je vous quitte, M<sup>r</sup> Ambassadeur! etc. [Akkor én itthagynom, nagykövet úr.]”<sup>21</sup> Chateaubriand, sok más férfival ellentétben, nem rajongott a hölgyért, memoárjában is éles és gúnyos szavakkal illeti: „Merészsége és előnyös helyzete miatt rendkívül divatosá vált. Olyan embernek gondolták, akiben van spiritusz – a férjével ellentétben, ami azonban tévhitnek bizonyult: Lieven gróf felette állt feleségének. Az éles hangú és kellemetlen Madame de Lieven egyszerű nő, száraz és fárasztó, ki csak egyféleképp képes társalogni, továbbá semmit nem tud, ám nem tudását kiválóan rejtli a szavak bősége mögé.”<sup>22</sup> Lieven hercegnő londoni élete kirajzolódik a Metternichnek 1820–1826 között írott magánleveleiből. Levelezéseit a diplomácia nyelvén, franciául bonyolította, négy nyelven társalgott, és mint a következő részletből kiderül, az angol sem okozott számára problémát: „Tegnap Lady Cowpernél vacsoráztam. A társaság végig angolul beszélt, és én tudtam fitogtatni a hibátlan angol tudásomat.”<sup>23</sup> Metternichnek mindenről és mindenkiről beszámol. A londoni osztrák nagykövetet, Esterházy Pál herceget<sup>24</sup> például okosnak, de gyerekesnek titulálja, majd hozzászól, „nem szeretem a harmincnégy éves kisfiúkat”.<sup>25</sup> Hasonló véleménynyilvánítás olvasható egy másik nagykövetről is. Lady Palmerston és Lieven hercegnő egyaránt alkalmatlannak tartotta posztjára az 1840-ben Londonba kinevezett orosz nagykövetet, Brunow bárót: „Nem elég nagy ember a maga pozíciójához, a külső adottságai sem megfelelőek” – vélekedtek a hölgyek.<sup>26</sup>

<sup>18</sup> Strachey, Lytton: *Miniatűr arcképek és más esszék*. Bukarest, 1986. 143.

<sup>19</sup> Gróf Széchenyi István *Összes Munkái* 13. köt. *Gróf Széchenyi István Naplói* 4. köt. (1830–1836). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Vízota Gyula. Budapest, 1934. 454. A fordítást Oltványi Ambrustól idézzük. Oltványi Ambrus (szerk.): *Széchenyi István Napló*. Budapest, 1978. 761.

<sup>20</sup> Londoni francia nagykövet 1822–1828 között.

<sup>21</sup> Gróf Széchenyi István *Összes Munkái* 11. köt. *Gróf Széchenyi István Naplói* 2. köt. (1820–1825). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Vízota Gyula. Budapest, 1926. 300–301. A fordítást Oltványi Ambrustól idézzük. *Széchenyi István Napló*, 270.

<sup>22</sup> Levaillant, Maurice (ed.): *Chateaubriand: Mémoires d’otre-tombe*. 3. köt. Paris, 1982. 103.

<sup>23</sup> Lieven hercegnő Metternichnek. Brighton, 1823. április 7. In: Quennell, Peter (ed.): *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich 1820–1826*. New York, 1938. 253–254.

<sup>24</sup> Londoni osztrák nagykövet 1815–1842 között.

<sup>25</sup> Lieven hercegnő Metternichnek. London, 1820. február 16. In: *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich*, 14.

<sup>26</sup> Lieven hercegnő Lady Palmerstonnak. Párizs, 1840. április 5. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 185.

A hercegnő igazi társasági ember volt, aki Széchenyi megítélése szerint szívesen beszélgetett Walter Scottról, Lord Byronról „anélkül, hogy nagyobb esze és tudása volna [...] azzal a biztonsággal és mérhetetlen előnnyel viselkedett és beszélt, melyet az életben való szerencsés elhelyezkedés szokott adni”.<sup>27</sup> Annak ellenére, hogy még az irodalomban is jártasnak mutatta magát, utált olvasni, ellenben zeneszerető ember volt, az estélyeken nemegyszer zongorázott.<sup>28</sup> A politikai ármánykodásairól és szerelmi ügyeiről elhíresült asszony a brit főváros szalonjainak közkedvelt vendége volt. Folyamatos vacsorameghívások lord Castlereagh-tól, szokásos esti összejövetelek a Lamb családnál és kihagyhatatlan esti whist partik: „Holnap Salisburyékkal ebédelek – vasárnap lord Greyjel, [...] szerdán pedig búcsúfogadásra megyünk a királyhoz.”<sup>29</sup>

Az 1834-es cári visszahívás után a Lieven házaspár visszaköltözött Szentpétervárra. A háttér a Canning miatti már említett vita volt. 1828-tól a Miklós cár által is kedvelt Heytesbury lord<sup>30</sup> volt a pétervári nagykövet, akinek személyéhez továbbra is ragaszkodtak Pétervárott. Ezért, amikor a Grey-kormány került hatalomra (1830), az orosz külügyminiszter, Nesselrode levelet intézett Lieven hercegnőhöz, ismerte a hercegnő londoni összeköttetéseit és a férfiakra tett nem elhanyagolható befolyását. Tudván, hogy a hölgy baráti viszonyban van a miniszterelnökkel és Palmerstonnal, arra kérte: bírja rá mindkettőjüket, hogy Heytesbury maradjon továbbra is a nagykövet.<sup>31</sup> A közkedvelt nagykövet azonban 1832-ben betegsége miatt lemondott. Palmerston ezután Canninget nevezte ki a posztra anélkül, hogy a fogadó országtól *agrément*-t kértek volna.<sup>32</sup> Canning személye elfogadhatatlan volt a cári udvarban, és Lieven hercegnő hiába próbálta meg Palmerstont lebeszélni a kinevezéséről. Miután a cár is kijelentette, hogy Stratford Canning soha nem lehet nagykövet az ő országában, azt várták Palmerstontól, hogy megváltoztatja álláspontját, de hajthatatlan volt. A cár ekkor szánta rá magát a végleges döntésre, 1834 májusában visszahívta Lievenéket Londonból.<sup>33</sup> Lieven hercegnő viszont korántsem kívánt visszavonulni a politikából, és Palmerstont hibáztatta, amiért el kellett hagyniuk Londont. A lehetetlent nem ismerő, cinikus modoráról ismert Palmerston mit sem törődött azzal, hogy az addig sem békés angol–oros viszonyt tovább rontotta. A politikai életből visszavonult Lieven herceg Sándor cárevics mentora lett, bejárta vele Európát, feleségét egyedül hagyva az orosz fővárosban. Csakhogy olyan ember, aki húsz éven át az európai események forgatagában élt, nem találta kielégítőnek az orosz udvari légkört. Még akkor sem, ha megtisztelő feladattal bízták meg: ő lett az udvari bálók rendezője és a cári gyerekek nevelője is.<sup>34</sup> Még egy évet sem maradt otthon, levelei már 1835 nyaratól a német fürdővárosból, Baden-Badenből érkeznek Angliába. 1835 szeptemberétől 1853-ig Párizsban, majd a krími háború kitörése után Brüsszelben élt 1857-ben bekövetkezett haláláig. 1837-ben egy rövid látogatás erejéig visszatért Londonba, Viktória királynő koronázása után nem sokkal – minden bizonnyal nem volt véletlen, hogy utazását ekkorra időzítette. Tudjuk ugyanis, hogy első dolgai között

<sup>27</sup> Gróf Széchenyi István *Összes Munkái* 11. köt. 300–301. A fordítást Oltványi Ambrustól idézzük. *Széchenyi István Napló*, 270.

<sup>28</sup> Strachey: *Miniatűr arcképek és más esszék*, 133.

<sup>29</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1834. június 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 50–51.

<sup>30</sup> 1824–1828 között Portugáliában, 1828–1832 között Oroszországban brit nagykövet.

<sup>31</sup> Hyde: *Princess Lieven*, 199.

<sup>32</sup> Rubin Péter: *A diplomaták hétköznapijai*. Budapest, 1974. 135.

<sup>33</sup> Hyde: *Princess Lieven*, 209–210.

<sup>34</sup> *Lieven–Palmerston Correspondence*, 52.

szerepelt audienciát kérni Anglia királynőjétől. A Buckingham Palotába történő meghívását azonban az utolsó pillanatban lemondták.<sup>35</sup> Az Európa diplomatikus Szibillájának tartott Lieventől Leopold belga király is óvta az angol trónra került unokahúgát. Veszedelmes aszszonyoknak titulálta, aki tolakodó, és folyton hivatalos államügyekről kíván fecsegni.<sup>36</sup>

Vele szemben viszont Lady Palmerston Viktória királynő szívesen látott vendége volt. „Bájos, finom, szórakoztató és kedves”<sup>37</sup> – ezekkel a szavakkal mutatta be őt Lieven hercegnő Metternichnek. Emily Lambként született befolyásos *whig* arisztokrata családban. Két bátyja is aktív politikai szereplő volt: a *whig* vezérként emlegetett Melbourne 1835-től miniszterelnök, az ifjú királynő legfőbb bizalmasa volt, Beuvalé (Frederick Lamb) pedig bécsi nagykövet. A legtekintélyesebb politikusfeleségnek számított, a Piccadillyn tartott szombat esti partijairól a kor legnagyobb sajtóorgánumának számító *The Times* is beszámolt. Egy ízben Teleki László gróf ezt írja Kossuthnak: „Palmerstonné a salonokban harcol a magyarok mellett, s már több ízben kimondta: que les Hongrois sont dans leur bon droit”.<sup>38</sup> Sőt, mikor 1859-ben Palmerstont második alkalommal is megválasztották miniszterelnöknek, elért sikere hátterében a felesége által rendezett összejöveteleket is látták. Ez talán túlzásnak tűnhet, az iránt viszont nem lehet kétségünk, hogy a Lady Palmerston által sikeresen szervezett szalonélet fontos tényezőnek számított a korántsem homogén *whig* csoportosulás Liberális Párttá válásában. Maga is azt vallotta, hogy „az estélyeim nagyon népszerűek, főleg az a sikerük, hogy minden politikai csoport tagjai megjelennek rajtuk, Aberdeen, Stanley, etc”.<sup>39</sup> Palmerstonnal ifjú koruk óta barátok voltak, noha csak ötvenes éveikben, 1839-ben házasodtak össze. Az egész életüket átszövő barátságra, titkos szerelmi viszonyra hivatkozva az angol hölgyre úgy kell tekintenünk, mint Palmerston egyik legfőbb bizalmi emberére. A palmerstoni biográfiákból tudjuk, hogy a Cowper gróffal kötött házasságából született öt gyermekéből kettőnek maga Palmerston volt az apja, bár ezt hivatalosan sohasem erősítették meg.<sup>40</sup>

Lady Emily Melbourne és Palmerston révén a *whig*ekkel rokonszenvezett, míg Lieven hercegnő egyik pártinak sem volt elkötelezett híve, mindig az éppen hatalmon lévőhöz húzott. Jó viszonyt ápolt az 1828-ban kormányzó *tory* miniszterelnökkel, Wellingtonnal, de egyformán kereste az 1830-ban hatalomra került *whig* kormány tagjainak, főként a kormányfő Greynek és a külügyminiszter Palmerstonnak a barátságát is. Grey gróffal folyamatos levelezést folytatott, akiről megtudjuk egy Metternichnek szóló beszámolóból, hogy bár ambíciózus, tehetséges politikus, de soha nem lesz belőle miniszterelnök, mellesleg nagyon sok édességet eszik.<sup>41</sup>

Mivel Lady Palmerston politikus családból származott, mindig is tudott a politikai elit belső bugyraiban tárgyalatról. Mégis Lieven hercegnő vakmerőségével szemben őt végig

<sup>35</sup> Lady Cowper Lieven hercegnőnek. Kemp Town, 1837. október 2. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 138.

<sup>36</sup> Strachey, Lytton: *Viktória királynő*. H. n., é. n. 92.

<sup>37</sup> Lieven hercegnő Metternichnek. Brighton, 1823. április 7. In: *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich*, 253.

<sup>38</sup> „A magyaroknak teljesen igaza van.” Idézi: Csorba László (szerk.): *Teleki László*. Budapest, 1998. 134.

<sup>39</sup> Lady Palmerston Lieven hercegnőnek. London, 1840. február. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 183.

<sup>40</sup> Chambers, James: *Palmerston. The People's Darling*. London, 2005. 68.; Ridley: *Lord Palmerston*, 43.

<sup>41</sup> Lieven hercegnő Metternichnek. Brighton, 1823. augusztus 29. In: *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich*, 284.

az óvatosság hangja jellemzi. Ő csupa társasági eseményről, vidéki hogylétéről mesél, legtöbbször kerüli a politikai ügyeket. Szívesen beszél Viktória megkoronázásáról, magáról az ifjú királynőről: „A királynő fogadtatása pompás volt – hűség, imádat, taps, az összes utcát zászlók díszítették – alig volt valahol katona. Ez egyike azoknak a dolgoknak, ami csak Angliában látható. Franciaországban, Ausztriában és Oroszországban háromsornyi katonára lett volna szükség, hogy visszatartsa a tömeget – nálunk néhány új közrendőr és egy katonai ezred elegendő volt.”<sup>42</sup>

Lieven hercegnő hosszú londoni tartózkodása, kapcsolatai és több angol politikussal folytatott levelezése által nemcsak felszínes benyomásokat szerzett, hanem beelátott a korabeli brit politika részleteibe is. Befolyásával csak személyes jelenléte idején, 1834-ig, nagykövetségként számolhatunk. Férjének visszahívása után már csak az újságokból és a levelekből értesült az eseményekről. Közvetlen hatást kinevezésekben és valamelyest a *Reform Bill* vitájában ért el. Nyomást tudott gyakorolni lord Greyre Palmerston külügyminiszterre választásában, és szerepe volt Frederick Lamb bécsi nagyköveti kinevezésében is: „Adja át fivérének, Fredericknek, hogy Bécset is megemlítettem – s azt is, hogy örülsz volna az öregembert küldeni.”<sup>43</sup> Néhány levéllel később rá is kérdez Lady Cowpertől, hogy „miért ilyen határozatlan P.[almerston] ebben az ügyben”.<sup>44</sup> Végül 1831-ben a kinevezés megtörtént. Az viszont nem állítható, hogy ezek a politikusok posztjukat csakis az ő közbenjárásának köszönhették volna. Palmerston 1809-től hadügyminiszter volt, mindig is a legtehetségesebb politikusok közt emlegették, így kinevezése a hölgy „segítségé” nélkül is várható volt.

Az angol választójogi vita idején Angliában különös belpolitikai helyzet állt elő, ami Lieven hercegnő figyelmét azonnal felkeltette. A választásokból 1830-ban győztesként kikerült *whigek* már majdnem fél évszázada nem voltak kormányon, és mostani győzelmük után szembe kellett nézniük az 1820-as évek óta érlelődött választójogi reformtervezettel. Igaz, hogy a census megoldásának levezénylése a *whigek*re hárult, de már az előző, Wellington vezette *tory*-kormánynak is csatákat kellett vívni ez ügyben. A hercegnő igen erőszakosan próbált beleszólni a reform minden apró részletébe, a hírvivő szerepét öltötte magára. Először a *tory*-párt küzdelméről számol be: „Az udvarból szereztem tudomást arról a hírről, hogy a herceg [Wellington] parlamenti reformot akar javasolni, és ebben számít Canning híveinek<sup>45</sup> támogatására.”<sup>46</sup> Majd IV. Vilmos udvarában vacsorázik, és megtudja a konzervatív párt kancellárjától, hogy a hatalmon lévő pártjuk pozíciója megrendült.<sup>47</sup> A *toryk* attól tartottak, hogy a kiszélesedő választójoggal megbomlik a régi államigazgatási rendszer, a földbirtokos osztály lassan kiszorul a kormányzásból.<sup>48</sup> A félelem nem csak a konzervatív oldalt érintette, a *whigek* sem igazán támogatták a középosztályt, de a vezetők sorában ült néhány, a reformok szükségességét hangoztató „élharcos”, mint

<sup>42</sup> Lady Cowper Lieven hercegnőnek. Brighton, 1837. november 13. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 139.

<sup>43</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 8. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 23.

<sup>44</sup> Uo. *Lieven–Palmerston Correspondence*, 23.

<sup>45</sup> George Canning (1770–1827) liberális politikus, előbb külügyminiszter (1807–1809; 1822–1827), majd 1827-ben néhány hónapig miniszterelnök. Az ő hívei alkották a *whigek* mérsékelt irányzatát.

<sup>46</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, 1830. október 4. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 19.

<sup>47</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, 1830. szeptember 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 18.

<sup>48</sup> Churchill, S. W.: *Az angol ajkú népek története*. Budapest, 2004. 768.

például John Russell. Amikor a második forradalmi hullám elérte Európát, a brit kormánynak lépnie kellett a választójog ügyében. Wellington herceg abban bízott, hogy némi változtatás elég lesz a kedélyek lecsillapításához: „Úgy tűnik, a kancellár még mindig azt gondolja, hogy az ügy jól halad előre. [...] Elmondta, hogy teljesen tanácstalan, és hogy tudott a lord P.[almerston] és W.[ellington] herceg közti, a parlamenti reformok alapelveit érintő beszélgetésről, és hogy ezek kapcsán a herceg hajthatatlan volt.”<sup>49</sup> Palmerston soha nem értett egyet a reformtervezettel, az 1832-es *Reform Bill*-t véglegesnek tekintette. De Lieven hercegnő 1830 szeptemberének végén még arról próbálta meggyőzni Lady Cowpert, hogy „győzze meg Palmerstont Wellington támogatásáról, használja fel minden befolyását, hogy megakadályozza, hogy a büszkeség tönkretegy az egész ügyet. Azt hiszem, az ügy sikeres lehet, hiszen a hercegnék új támogatókra van szüksége.”<sup>50</sup> Palmerston elképzelhetetlennek tartotta a választójog kiterjesztését, szakított a Wellington vezette *tory*kkal, és áttért a liberális párthoz, ahol azonnal megkapta a külügyminiszteri posztot. „Lord Grey az egekig magasztalta Palmerstont a minap; kiváló miniszter”<sup>51</sup> – számol be Lieven hercegnő. Ugyanis alighogy hatalomra került a Grey vezette *whig*-kormány, Lieven hercegnő térfelet váltott. Őt aligha a tervezet sikere érdekelte, és orosz kiletéből fakadóan feltehetően nem is az, amit írt: „nekünk, európaiaknak egy erős angol kormányra van szükségünk.”<sup>52</sup> Célja továbbra is az volt, hogy a legfontosabb körökben mozoghasson. „Lord Greyjel naponta találkozom, próbálok bátorságot adni neki, muszáj, hogy erősnek érezze magát.”<sup>53</sup>

A két hölgy levelezésében a külpolitika nagyobb hangsúlyt kap, mint a brit belpolitikai kérdések. Emiatt számolnunk kell azzal, hogy mindkét részről szándékos elhallgatások, sokszor csak felületes válaszadások történtek, hiszen a külpolitikai incidensek döntő többségében Anglia legfőbb ellenségének Oroszország számított. Mivel Lady Palmerston került a politikai ügyek megtárgyalását, főként olyan leveleket tudunk idézni, amelyek Lieven hercegnő rátermettségét és befolyását igazolják. Igaz viszont, hogy a külügyi vitáknál már nem lehet arra következtetni, hogy kire és milyen mértékű hatást tudott gyakorolni, noha jólinformáltsága minden esetben kitűnik.

Külpolitikai szempontból levelezésük azt az időszakot öleli fel, amikor a sorozatos nagyhatalmi ellenségeskedések miatt a Bécsben felépített hatalmi rend fokozatosan érvényét veszítette, majd a krími háborúval végleg összeomlott. Alig „tettek rendet” a nagyhatalmak vezetői a kilenc hónapig tartó tárgyalások során Európában, sorra követték egymást a nemzetközi konfliktusok. Kitért a függetlenségi háború a Török Porta fennhatósága alatt álló Görögországban, megkövetelve a nagyhatalmi beavatkozást. Az új, független görög állam elismerését lezáró londoni szerződés még meg sem született, amikor forradalom robbant ki Franciaországban és Belgiumban. Az sem mellékes, hogy a brit nagyhatalmi érdekek érvényesítéséért oroszlátként harcoló Palmerston ebben az időszakban (1830) lett a brit külügyek vezetője, és maradt is 1865-ig. Első külügyi sikere a belga ügy rendezése volt.

<sup>49</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, 1830. október 10. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 19–20.

<sup>50</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, 1830. szeptember 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 18.

<sup>51</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Richmond, 1831. október 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 27.

<sup>52</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, 1830. szeptember 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 18.

<sup>53</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1830. december 25. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 21.

A belgák által sikeresen végigvitt felkelés a londoni konferenciával zárult.<sup>54</sup> Lieven hercegnő szinte végig Londonban tartózkodott a konferencia alatt, 1831 januárjában heti két levelet is küldött Lady Palmerstonnak: „Egyértelmű számomra, hogy Van de Weyer egy szélhámós, s hogy az Orániai család<sup>55</sup> iránt táplált személyes gyűlölete oly mértékű, hogy előbb dobná magát a franciák karmaiba, mintsem belássa, mi az egyetlen módja, hogy a hatalmak érdekeinek megfelelően megtartsák Belgium gazdaságát és függetlenségét. Talleyrand egy másik szélhámós, akit minden tagadása ellenére csak az érdekel, hogy Belgiumot visszaszerezze Franciaországnak, és hogy békét köthessen honfitársaival oly módon, hogy jóváteszi a bűnt, melyet az országát felosztó egyezmény aláírásával követett el.”<sup>56</sup> De bizakodó vagyok, hogy lord Palmerston átlát ezeken a csalárdságokon, és hogy hamarosan olyan megoldáshoz jutunk, mely mind Anglia, mind a többiek számára megfelelő.”<sup>57</sup> Lieven hercegnő, aki IV. György (1820–1830) korában bejáratos volt az udvarba, azt is megtudta, hogy a király nem akar audienciát adni Talleyrand-nak, „nehogy meg kelljen hívni vacsorára. Majd ha jövő héten őfelsége Londonba megy, akkor fogja meghallgatni őt.”<sup>58</sup> A tárgyalások gördülékenyen haladtak, legalábbis a független Belgium elismerését illetően. De Luxemburg helyzete és az új belga uralkodó személye még mindig megoldatlan probléma volt. A Franciaországot képviselő Talleyrand abszurd kijelentései, követelései ezeknél a vitás kérdéseknél kerültek elő. Luxemburg hivatalosan soha nem volt a Holland Királyság része, viszont a holland király Luxemburg nagyhercege volt, és az ország névlegesen a Német Konföderációhoz tartozott. 1830-ban belga csapatok megszállták Luxemburgot, a formálódó új állam részének tekintették.<sup>59</sup> Talleyrand és I. Vilmos holland király (1813–1840) azonban magának követelte a területet. Palmerston 1831. január 7-én meg is írja Granville-nek, franciaországi nagykövetének: Talleyrand azt az ajánlatot tette, hogy Philippeville-t és

---

<sup>54</sup> A bécsi tárgyalások Franciaország európai terjeszkedését kívánták megfékezni azzal, hogy a belga területeket a Holland Királysághoz csatolták. Az 1830-ban kirobbant belga felkelés vezetőit Lajos Fülöp azonnal támogatásáról biztosította, felvillantva annak lehetőségét, hogy Belgiumot francia protektorátusi területté tegyék. A többi nagyhatalom erről hallani sem akart. A legitim rendhez leginkább ragaszkodó Oroszország a belga forradalom megtörését kívánta. Azonban a sikeres belga támadások után létrejött belga nemzetgyűlés 1830-ban kikiáltotta Belgium függetlenségét. Palmerston kezdettől fogva azért harcolt, hogy a nagyhatalmak elismerjék a formálódó új állam függetlenségét. A londoni konferencia 1830. november 4-én vette kezdetét, de az eddig megszokott rendtől eltérően most nem külügyminiszterek és kormányfők értekeztek egymással. Egyedül a konferencia elnöke, az Angliát képviselő Palmerston volt külügyminiszter, a többi országot londoni nagykövete reprezentálta. Talleyrand, a francia nagykövet, Lieven herceg, az orosz, Eszterházy herceg, az osztrák, Bülow báró, a porosz és Verstolk báró, a holland nagykövet foglalt helyet a tárgyalóasztalnál. Végül a holland nagykövet tiltakozása ellenére Belgium is küldhetett megfigyelőt Van de Weyer személyében.

<sup>55</sup> Holland uralkodócsalád.

<sup>56</sup> Ez a kijelentés minden bizonnyal a bécsi rendezés során meghozott, Franciaország 1792-es határait visszaállító rendelkezésre vonatkozik.

<sup>57</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 5. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 21.

<sup>58</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Brighton, [1830.] szeptember 27. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 18.

<sup>59</sup> Ridley: *Lord Palmerston*, 128.

Marienburgot csatolják Franciaországhoz.<sup>60</sup> A francia követelésből végül semmi nem lett, Luxemburg nyugati része Belgiumhoz, a többi terület pedig Hollandiához került.

Hasonló vitákat váltott ki az új belga uralkodó személye is. A jelöltek között szerepelt Lajos Fülöp második fia, Nemours hercege, I. Vilmos holland király fia, Oránia hercege,<sup>61</sup> aki mellesleg I. Sándor cár legfiatalabb hűgának volt a férje, és a szász-coburgi házból származó Leopold. Lieven hercegnő leveleiből tudjuk, hogy még Ottó,<sup>62</sup> Bajorország királyának, I. Lajosnak a fia is szóba került. Palmerston Ponsont azzal bízta meg, érje el a belgáknál, hogy a holland király legidősebb fiát, Oránia herceget válasszák meg királynak. A belgák számára ez elfogadhatatlan volt, hiszen így csak névleges függetlenségről lehetett volna beszélni. Végül a belgák nagyhatalmi jóváhagyás nélkül önálló lépésre szánták el magukat, 1831. február 3-án a belga kongresszus királlyá választotta Nemours herceget. Ez a variáció viszont a többi nagyhatalom érdekét sértette a túlzott francia befolyás miatt. Palmerston jól tudta, hogy olyan uralkodóra van szükség, aki hivatalosan nem áll összekötetésben egyik nagyhatalom királyi családjával sem.<sup>63</sup> Ő Leopold mellett érvelt, akinek a megválasztása hosszas huzavonával járt. A viták jól követhetők Lieven hercegnő leveleiben. A küldöttek majdnem naponta vitáztak ezen, hol az egyik, hol a másik jelölt mellett érvelve. 1831. január 8-án például így kezdi levelét a hölgy: „A legmélyebb krízis pillanataiban vagyunk. [...] A belgák (vagyis inkább a franciák) egy orleans-i hercegnőt feleségül vevő fiatal bajorországi nemes szeretnének uralkodójuknak tudni, s mellé Félix Merode-t megtenni régensnek – csinos kombináció.”<sup>64</sup> Ha szóba is került Ottó neve, nemzetközi szinten nem tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, amint ez Palmerston beszámolójából kiderül.<sup>65</sup> Hogy milyen jól informált volt a nagykövetfeleség, az kiolvasható az 1831. január 10-én közölt híreiből: „A bajorországi Ottót visszautasította a kongresszus, Oránia hercegeinek pártolói pedig előtérbe kerültek. Hát nem csodálatos hírek? Palmerston imádnivaló. A külpolitikát a szó legszorosabb értelmében irányítja.”<sup>66</sup> A hercegnő véleménye szerint „Leopoldot nem fogják megválasztani, ez már világos, mint a nap. Ő csak csali volt, amivel Angliát etették, míg a háttérben egy másik terven dolgoztak.”<sup>67</sup> Ezeknek az állításoknak azonban nem feltétlenül adhatunk hitelt, hiszen Lieven hercegnő a folytonos ebédek alatt éppúgy biztosította támogatásáról Leopoldot, mint Oránia herceget. 1831. január végén ugyanis Leopold meghívására Claremont-ba utazott.<sup>68</sup> A bécsi rendezés után a nagyhatalmak sorában újra helyet kapó Franciaország erősnek, akaratát érvényesíteni tudónak akart látszani; és bár

<sup>60</sup> Palmerston Granvillenek. 1831. január 7. In: Bulwer, Henry Lytton: *The Life of Henry John Temple Viscount Palmerston with Selections from his Diaries and Correspondence*. vol. 2. 2005. (Az 1871-ben kiadott kötet reprint kiadása.) 33.

<sup>61</sup> II. Vilmos néven lett holland király 1840-ben.

<sup>62</sup> Őt végül az 1832 májusában tartott londoni konferencián a független Görögország királyának szemelték ki a nagyhatalmak.

<sup>63</sup> Ridley: *Lord Palmerston*, 131.

<sup>64</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 8. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 23.

<sup>65</sup> Palmerston Granvillenek. 1831. január 27. In: *The Life of Henry John Temple Viscount Palmerston with Selections from his Diaries and Correspondence*, 36–37.

<sup>66</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 10. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 24.

<sup>67</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 8. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 23.

<sup>68</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. Claremont, 1831. január 29. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 25.

1831. február 3-án a belga kongresszus Lajos Fülöp fiát, Nemours herceget választotta királlyá, ki kellett várniuk a többi nagyhatalom reakcióját. Palmerston úgy nyilatkozott, hogy ha Franciaország beleegyezését adja, akkor elkerülhetetlen lesz a háború. A Franciaországot képviselő Talleyrand tudva, hogy nem kockáztathatnak meg egy újabb háborút, Palmerston pártjára állt. Ha nem is felhőtlenül, de angol–francia egyetértés született a belga kérdésben. Mindkét nyugati hatalom elhatárolódott attól, hogy háború robbanjon ki, és az oroszok is megjelenjenek a Rajnánál. „Talleyrand feladta harcát, és most már mindannyiunkkal egy csónakban evez; mindenki együttesen lép fel, határozottan és méltósággal.”<sup>69</sup> Az orosz cári családdal közeli rokonságban álló Orániai herceg megválasztását Lieven hercegnő szinte biztosnak vélte: „nem lesz háború, és (ezt titkon mondom el) Oránia hercege lesz az uralkodó. [...] Franciaország Anglia és Oroszország hálójába került”.<sup>70</sup> A túlzó szavak teljes orosz sikerről beszélnek, amelynek hátterében az angolokkal való egyetértés állt. Még ha a belga ügy nagyhatalmi rendezés keretein belül oldódott is meg, a karmesteri pálcá végig az angolok kezében volt. Palmerston, hogy elkerülje az újabb vitát, úgy nyilatkozott, hogy ha Oránia hercege lesz a belga uralkodó, akkor Luxemburgot Belgiumhoz fogják csatolni. Ez pedig végképp elfogadhatatlan volt Franciaország és Hollandia számára. Így egyedül Leopold maradt elfogadhatónak, akinek személye nem ütközött nagyhatalmi érdekekbe, nem kellett attól tartani, hogy csak névleges belga függetlenség fog megvalósulni.

A belga ügy gyakorlatilag orosz közreműködés nélkül oldódott meg. Igaz, a keleti hatalom számára a belga ügynél nagyobb fejtörést okozott az 1830 novemberében kirobbant lengyel felkelés, noha Lieven hercegnő szerint „a lengyel forradalom egy enyhe ügy”, majd hozzáteszi, hogy „tartalékaink erősek, az uralkodó határozott”.<sup>71</sup> Az angol nép mindig is szimpatizált a forradalmárokkal, Párizs mellett London volt a lengyel emigránsok székelye, és bár a brit politikai vezetők tisztában voltak a cári rendszer önkényuralmával, tényleges katonai támogatást sohasem nyújtottak a lengyeleknek, csupán annyit tettek, hogy fogadták küldötteiket. Lengyel oldalról viszont Czartoryskiék<sup>72</sup> csoportja a nyugati hatalmak diplomáciai beavatkozását remélte.<sup>73</sup> Lieven hercegnő bármennyire is ragaszkodott (még visszahívásuk után is) a nyugat-európai tartózkodáshoz, ízig-vérig az orosz érdekeket szolgálta és képviselte. Elítélte a lengyel forradalmat, és támadó leveleket intézett Greyhez és Palmerstonhoz, amiért lengyel menekülteket fogadtak Angliában. Erélyesen fellépett az orosz érdekek mellett, és felháborodottan így vélekedett: „S lengyel felkelők küldöttsége segítségért érkezett Angliába. Kétlem, hogy megkapná a segítséget, ám nekem az az álláspontom, hogy nem is szabadott volna fogadni őket, ugyanúgy, mint ahogy Szentpétervárott se fogadnánk O’Connell küldötteit egy írországi lázadást követően. Ha Nesselrode ily módon cselekedne, az ellen biztosan felemelné a hangját az angol kormány, és igaza is lenne ebben!”<sup>74</sup> A későbbiekben még több támadó hangú levelet olvashatunk a hercegnőtől: „Ezt elmondtam lord Greynek is, és megírtam lord Palmerstonnak, ám szó- és írásbeli ékesszó-

<sup>69</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 10. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 24.

<sup>70</sup> Uo. *Lieven–Palmerston Correspondence*, 24.

<sup>71</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 5. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 22.

<sup>72</sup> A lengyel emigránsok vezetője.

<sup>73</sup> Hobsbawn, E. J.: *A forradalmak kora (1789–1848)*. Budapest, 1964. 132.

<sup>74</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1832. január 2. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 31.

lásaim gyenge fegyverek.”<sup>75</sup> Felháborítónak tartotta azt is, hogy egy vacsora keretében fogadták Czartoriskyt, és nemes egyszerűséggel Oroszország ellenfeleinek nevezte az angol minisztereket.

A két hölgy között igazán kiforrott disputát a második egyiptomi válság (1839) és Palmerston ehhez kapcsolódó külügyi lépései váltottak ki. Ebben az időben Lieven hercegnő Párizsban élt, szalonja politikai fórumként működött. Emily Lamb pedig Palmerston felesége lett.

A 19. század elejétől a nagyhatalmi politikát lázban tartó Török Birodalom volt ismét a vita gócpontja. A században már korántsem jelentős hatalmú Porta területén történt felkelések folyton szükségessé tették a többi európai hatalom beavatkozását. Egyrészt azért, mert a szultán nem volt képes egyedül megbirkózni a szakadár lázadókkal, másrészt a nagyhatalmak, eleinte főként Anglia, Oroszország és Franciaország geopolitikai érdekei is a beavatkozást kívánták. 1839-ben Egyiptom ura, Mohamed Ali újra fellázadt a török szultán ellen.<sup>76</sup> A sikeresnek indult egyiptomi támadás hátterében a Thiers vezette Franciaország támogatása állt. A háború már a levegőben volt, mivel az egyiptomi seregek nezebi győzelme után Palmerston elrendelte Alexandria blokádját, majd a brit flotta Akkót és Bejrútot lőtte. A hercegnő szerint a háború Palmerstonon múlt. A kijelentésre Lady Palmerston erélyesen így válaszolt: „Lord Palmerston mindenképp jobban kívánja a békét, s – mint hogy mindenki úgy érez, ahogy – nem hiszem, hogy háborútól kellene tartanunk. Így hát ne mondja, hogy a háború vagy béke rajta múlik, hiszen az egész ügy leginkább Thiers viselkedésétől függ.”<sup>77</sup> Az angol hölgy a század világhatalmi pozíciójukat fitogtató angol embereire igencsak jellemző mentalitást követve így vélekedett: „Franciaország örült módjára viselkedett, de ez nem lehet számunkra mentség, hogy gyáván viselkedjünk, vagy cserbenhagyjuk szövetségeseinket.”<sup>78</sup> Lieven hercegnő szerint „a franciák úgy viselkednek, mint a gyerekek; de a franciák már csak ilyenek; s a jelen helyzetben ez is indokolja, hogy úgy kezeljék őket, mint a gyerekeket”.<sup>79</sup> Igaz, most Oroszország is Franciaország megfékezését kívánta, de nem alakult ki Anglia és közte kölcsönös bizalom. Még akkor sem, ha Angliában sokan orosz barátsággal vádolták Palmerstont. Lady Palmerston Thiers-t támadta, aki szerinte „megpróbál éket verni Oroszország és Anglia közé”.<sup>80</sup> Azt is megtudjuk, hogy Thiers híresztelése szerint „Palmerston legfontosabb célja az, hogy Oroszországot ellenőrzése alatt tartsa, megelőzve ezzel, hogy önálló lépéseket tegyen a szultán támogatására”.<sup>81</sup> Lady Palmerston férje ártatlanságát akarta bizonygatni, Guizot-t hibáztatta, és azt állította, minden bizonnyal neki köszönhetőek a Palmerstont támadó sorok. Lieven hercegnő viszont tiltakozott ez ellen: „bizton állíthatom, hogy nem ismerek még egy olyan külföldit, aki nála

<sup>75</sup> Lieven hercegnő Lady Cowpernek. London, 1831. január 8. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 23.

<sup>76</sup> Az első egyiptomi válságot Mohamed Ali 1831-ban robbantotta ki. A vele szemben a törököknek nyújtott orosz beavatkozás teljes sikerrel járt. Az Orosz Birodalom kijutott a Fekete-tengerre.

<sup>77</sup> Lady Palmerston Lieven hercegnőnek. London, 1840. október 1. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 189.

<sup>78</sup> Uo. *Lieven–Palmerston Correspondence*, 189.

<sup>79</sup> Lieven hercegnő Lady Palmerstonnak. Párizs, 1840. október 8. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 191.

<sup>80</sup> Lady Palmerston Lieven hercegnőnek. Windsor, 1840. október 15. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 192.

<sup>81</sup> Uo. *Lieven–Palmerston Correspondence*, 192.

jobban méltányolná, vagy legalább ennyire méltányolná az Ön férjének érdemeit”.<sup>82</sup> (A hölgy ekkor már Guizot szeretője volt!) De hogy mennyire nem voltak megalapozatlanok a Palmerstont támadó szavak, az jól látszik az 1841-ben aláírt, tengerszorosokról szóló egyezményben. A második egyiptomi konfliktust lezáró londoni konferencián az angol külügyminiszternek kettős célja volt: Oroszország kiszorítása a Fekete-tengerről és Anglia hegemóniájának biztosítása a Mediterráneumban.

Palmerston győzelme azonban nem tántorította el Miklós cárt a Török Birodalom meggyengítésére tett további lépésektől. Tervei érdekében 1844 decemberében Londonba utazott. A levelezésben ez a cári látogatás a legjobb példa arra, hogy a két hölgy nem egyszer elbeszél egymás mellett, adott esetben Lady Palmerston feltehetőleg szándékosan nem válassza Lieven hercegnő leveleire. Az egykori nagykövetség ugyanis azzal a kéréssel állt elő, hogy barátnője részletesen számoljon be neki a cár minden lépéséről. „A jelen pillanatban egyetlen esemény érdekel, az, hogy Miklós cár Londonban van, hiszen orosz cár harminc éve járt ott utoljára.”<sup>83</sup> Természetesen a hercegnő nem volt olyan tudatlan a látogatás részleteit tekintve, mint amilyennek mutatta magát, hiszen azt írja, hogy „Miklós cár nem feltétlenül a királynővel akar találkozni, hanem a miniszterelnök Peelt kívánja elsősorban felkeresni”.<sup>84</sup> A miéltre a levelek azonban nem adnak választ. Lady Palmerston semmit nem közöl a cár londoni tartózkodásáról, ami bizonyosan azzal a kudarcba fulladt orosz tervvel magyarázható, amivel a cár előállt: a két nagyhatalom ossza fel egymás között a Török Birodalmat. Az angolok gondolkodás nélkül visszautasították az ajánlatot.

\*

A kihagyhatatlan női intrikákkal átítatott levelek révén beleláthattunk a korabeli Európa politikai vérkeringésébe. Lieven hercegnő és Lady Palmerston kiváló példa arra, hogy a háttérben meghúzódó politikusfeleségek nem minden esetben csak díszei egy-egy fogadásnak, hanem nagyon tudatosan részt vettek a munkában is. Főként Lieven hercegnő volt az, aki bámulatosan tudta manipulálni környezetét. Minden bizonnyal ügyesebb hivatal nélküli diplomatája aligha lehetett Oroszországnak ezekben a kényes külpolitikai helyzetekben. Tehetségénél fogva a politikacsinálás zűrzavaraiban volt a helye, még ha 1831-ben, feltehetően nem komolyan, így nyilatkozott is: „Örök szomorúság számomra, hogy nem vagyok egy kertész feleségének helyében, biztosíthatom, drágám, hogy a politika csekély mértékben érdekel a vidéki élethez képest.”<sup>85</sup> Lady Palmerston, a *whig* nagyasszony inkább estéjeivel bővölte el a politikai elitet, és férje karrierjét támogatta.

Meglehet, igaza van Victor Hugonak: „A férfi a 18. század problémája, a nő a 19. századé.”<sup>86</sup>

<sup>82</sup> Lieven hercegnő Lady Palmerstonnak. Párizs, 1840. november 16. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 197.

<sup>83</sup> Lieven hercegnő Lady Palmerstonnak. Párizs, 1844. június 1. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 265.

<sup>84</sup> Uo. *Lieven–Palmerston Correspondence*, 265.

<sup>85</sup> Lieven hercegnő Lady Palmerstonnak. Richmond, 1831. december 28. In: *Lieven–Palmerston Correspondence*, 30.

<sup>86</sup> Hugo, Victor: *On Women's Rights*. New York Times, 1875. április 18. <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?r=1&res=9407EED61439E43BBC4052DFB266838E669FDE> belépés: 2009. március 28.